

EVOLUȚIA RECOLTELOR DE CEREALE DIN SPAȚIUL ROMÂNESC (1829–1853)

CRISTIAN CONSTANTIN*

Cerealele reprezintă una din categoriile de materii prime agricole cu o importanță însemnată pentru agricultura mondială, deoarece constituie unul din elementele vitale ale alimentației umane și al hranei animalelor¹. În ultima perioadă, a devenit o constantă confruntarea de idei din spațiul public cu privire la rolul societăților multinaționale în cadrul economiei românești. Opiniile *pro* și *contra* sunt susținute cu diverse argumente ce converg, în principal, spre a sublinia nivelul de trai al forței de muncă angrenate în activitățile acestor companii internaționale. Din rândul acestor multinaționale fac parte și *traderii* de cereale, a căror istorie a început în Europa Occidentală aflată în plină revoluție industrială. La ora actuală, comerțul mondial cu cereale reprezintă circa 10% din schimburile cu produse agroalimentare. Procentul este unul destul de semnificativ, dacă avem în vedere că cerealele constituie materii prime de bază utilizate în prepararea hranei umane și a animalelor².

În ultimii ani, comerțul cu grâne a avut o dinamică diferențiată, cu un vârf de creștere între 2011 și 2013 și un regres în următorii doi ani. Cu toate acestea, importurile au depășit cu mult exporturile în tot acest interval. Conform analizei specialiștilor, datele statistice aferente anului 2015 prezintă scăderea valorică a exporturilor (cu 13% comparativ cu 2011), cât și a importurilor (cu 11%). În ultimul deceniu, tendința comerțului internațional cu cereale a fost inegal repartizată pe glob, considerându-se că „schimburile comerciale ale țărilor dezvoltate au constituit factorul de impulsie a comerțului statelor în dezvoltare”³. Piața internațională a grâului a cunoscut o tendință ascendentă a cotațiilor, la principalele burse americane și europene, în contextul în care celelalte produse agricole au înregistrat fluctuații ale prețurilor. Această tendință a fost determinată de criza economică mondială izbucnită în anul 2008. Cotația grâului a variat în funcție de factorii fundamentali specifici acestui produs: structuri productive, consum, comerț internațional⁴.

* Cercetător dr., Muzeul Brăilei „Carol I”; e-mail: cristian.constantin@hotmail.com.

¹ Michael Atkin, *The International Grain Trade*, Abington, Woodhead Publishing Ltd., 1992, pp. 9–10.

² Emilia Bălan, *Analiza pieței internaționale a grâului în perioada 2005–2013*, în „Revista de Economie Mondială”, vol. V, 2013, nr. 4, pp. 77–92.

³ Idem, *Comerțul mondial cu cereale*, în „Revista de Economie Mondială”, vol. IX, 2017, nr. 1, pp. 66–74; idem, *Analiza pieței internaționale a grâului...*, pp. 78–90.

⁴ *Ibidem*, pp. 80–87.

În urma tranzacțiilor din anii 2015 și 2016, portul Constanța a devenit principalul exportator de cereale din Europa. Principalii *traderii* controlează comerțul cu cereale și semințe oleaginoase românești, dar nevoile și regulile pieței au dictat pătrunderea mai adâncă a capitalului multinațional până la producători⁵. Originile intereselor occidentale asupra structurilor productive românești sunt cu mult mai vechi și încep să se facă simțite după momentul 1829.

Extinderea rapidă a suprafețelor agricole românești cultivate cu cereale trebuie pusă în corelație cu sporirea factorului de interes al economiilor Vestice față de periferia profund agrară a Europei. Prima etapă a Revoluției Industriale a coincis cu diviziunea muncii și intrarea schimburilor comerciale europene în faza liberalismului promovat de *City*-ul londonez⁶. Specializarea pieței internaționale a pătruns la Dunărea de Jos după 1829 și a luat o mare amploare după îndepărtarea pericolului țarist de la gurile fluviului, ca urmare a Războiului Crimeii. Datorită obișnuinței potențailor locali și în baza unui capital consistent acumulat în cadrul operațiunilor comerciale internaționale, negustorii levantini au devenit, după 1829, dar nu imediat, principala forță care a dictat ritmul transformării agriculturii românești. Prin intrarea structurilor productive autohtone în cadrul „caruselului comercial internațional”, întreaga agricultură românească s-a supus cerințelor dictate de rigorile internaționale⁷.

Privit în ansamblu, spațiul românesc al începutului de secol XIX avea contururile economice și sociale neclare, își păstra structurile tradiționale intacte, iar ramura cea mai de seamă a economiei rămânea agricultura, cu metehnele tipice societății feudale⁸. Cu toate neajunsurile cotidiene, populația celor două Principate era în creștere, „fenomen ce avea să afecteze viața materială și organizarea socială în mod fundamental; [se vor produce] subtile modificări de mentalitate, mai ales în probleme legate de proprietate” și în câteva decenii se ajunge la „adoptarea unor noi modele economice”⁹. Țăranul român al anului 1800 își trata pământul așa cum o făcuse în veacurile anterioare, ara unde și când voia, iar când pământul era secătuit de resurse îl

⁵ Vezi Gabriel Razi, *Topul traderilor din portul Constanța în sezonul 2015/2016: Cei mai mari zece exportatori țin în palme 80% din grânele livrate internațional de România*, în „Agrofinanciar”, 6 iulie 2016; a se vedea: <http://agrofinanciar.ro/Topul-traderilor-din-portul-Constanta-in-sezonul-2015-2016-Cei-mai-mari-zece-exportatori-tin-in-palme-80-din-granele-livrate-international-de-Romania-n383.html> (accesat în 10 august 2017); *Portul Constanța se califică al doilea an consecutiv pentru primul loc european în tranzitul de cereale*; a se vedea: <https://www.agerpres.ro/economie/2017/08/11/portul-constanta-se-califica-al-doilea-an-consecutiv-pentru-primul-loc-european-in-tranzitul-de-cereale-15-02-4> (accesat în 8 septembrie 2017).

⁶ Vezi interpretări contemporane în David Ricardo, *Principiile de economie politică și de impunere* (trad. Zoe Ghețu), București, Tiparul Românesc S.A.R., 1939, *passim*; Adam Smith, *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, vol. I, București, Editura Academiei RPR, 1962, pp. 7–18.

⁷ Andrei Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, București, Editura Academiei RSR, 1977, pp. 50, 72–73.

⁸ A se vedea o perspectivă comparativă asupra spațiului rusesc în Evsey D. Domar, Mark J. Machina, *On the Profitability of Russian Serfdom*, în „The Journal of Economic History”, vol. XLIV, 1984, nr. 4, 1984, pp. 919–955.

⁹ Keith Hitchins, *România 1774–1866*, ediția a III-a (trad. de George G. Potra, Delia Răzdolescu), București, Editura Humanitas, 2013, p. 78.

abandona. De aici au rezultat și frecvențele mutații de sate pe distanțe și la intervale mici de timp¹⁰.

Modificările survenite în demografia Principatelor au devenit tot mai evidente după intrarea pieței românești de cereale în contact cu sistemul capitalist din Apusul Europei. Populația Țării Românești a sporit de la 1 920 590 de locuitori, în anul 1831, la aproximativ 2 400 000 de locuitori, în 1860. În Moldova, se observă o creștere de la 1 115 325 de locuitori (în 1826) la 1 463 927 locuitori în primul an de domnie a lui Al. I. Cuza (1859). Printre beneficiile aduse de impunerea în Principate a Regulamentelor Organice s-a numărat carantina dunăreană, cu un impact crescut asupra Valahiei față de Moldova. Aceasta – coroborată cu vaccinările copiilor împotriva variolei, stabilitatea fiscală și activitatea economică intensă – a crescut speranța de viață la naștere și a influențat într-un mod pozitiv demografia celor două provincii extracarpatice¹¹.

Plasarea geografică a celor două țări române, la intersecția unor mari imperii, așa-zisul monopol otoman asupra producției și controlarea navigației la gurile Dunării, dar și dese schimbări pe tronurile de la Iași și București, cu tot cu aparatul de stat, au contribuit pe deplin la plasarea economiei românești la periferia intereselor marilor rute comerciale. Cu toate aceste neajunsuri, cele două state extracarpatice au beneficiat de o serie de factori favorabili dezvoltării agriculturii, în special culturii de cereale, care să atragă negustorii levantini și chiar occidentali¹². Agricultorii români din primele decenii ale veacului al XIX-lea nu exploatau pe deplin zestrea naturală: unul dintre cele mai bune soluri pentru producția de cereale (cernoziomul bogat în humus), clima temperată, precipitațiile generoase, dublate de un sistem hidrografic cu râuri ce izvorăsc din Munții Carpați se varsă în fluviul Dunărea (plasat în sudul Țării Românești). Dar, cea mai de seamă resursă a fost suprafața întinsă¹³, care putea fi cultivată cu cereale și care, din diverse motive, a fost utilizată ca pășune pentru animalele destinate exportului. Sursele contemporane prezintă agricultura ca pe „singura ocupație” din cele două Principate, dar nici „nu există în întreaga Europă un pământ mai bogat și abia cu greu poți găsi o climă mai favorabilă decât cea din Țara Românească”¹⁴. Terenul cel mai prielnic agriculturii este câmpia; solul fertil din cele două Principate extracarpatice se putea rapid desțeleni cu

¹⁰ Florin Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1972, p. 50.

¹¹ K. Hitchins, *op. cit.*, p. 216.

¹² Constantin Ardeleanu, *International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: The Sulina Question and the Economic Premises of the Crimean War (1829–1853)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014, pp. 95–96.

¹³ *Ibidem*; vezi și Maria Mureșan, *Istoria economiei. Epoca modernă și contemporană*, București, Editura Economică, 1995, p. 69.

¹⁴ Patrick O'Brien, *Journal of a Residence in the Danubian Principalities in the Autumn and Winter of 1853*, Londra, 1854, p. 52 (în limba română, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Seria Nouă, vol. 6, 1852–1856, coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 92); vezi și Constantin Ardeleanu, *Gurile Dunării – o problemă europeană. Comerț și navigație la Dunărea de Jos în surse contemporane (1829–1853)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2012, p. 43.

pluguri ușoare trase de un număr redus de vite și într-un număr mic de zile, în comparație cu cel din zona de deal și munte.

În secolul al XVIII-lea, județul Ialomița era considerat cel mai productiv în materie de cereale și de valorificare a acestora la export. Din punct de vedere al suprafeței cultivate și al recoltei, grânele din Ialomița erau: orzul, meiul, grâul și porumbul, cu mențiunea că în Balta Ialomiței se cultivau cu precădere mei, orz și ovăz¹⁵. Prin comparație, în județul Brăila s-au continuat și în primii ani după eliberarea de sub ocupația otomană metehnele epocii anterioare, punându-se accentul pe creșterea animalelor, destinate în mare parte pieței otomane. Cultivarea cerealelor se făcea pe terenuri restrânse din lunca Dunării. Și în celelalte zone ale Valahiei cultura cerealelor nu constituia principala preocupare în cadrul agriculturii rudimentare și de subzistență a țăranimii și a marilor proprietari pe ale căror moșii se desfășurau aceste activități¹⁶. În Moldova, situația era similară celei din Muntenia, cu mențiunea existenței, în acest Principat, a unor soiuri superioare calitativ, care ofereau și o creștere a producției. Factorii prielnici ai agriculturii moldovenești stârneau interesul negustorilor străini. O chestiune defavorabilă negoțului cu cereale al Moldovei era plasarea culturilor semnificative în regiunea de nord a principatului. Acest neajuns a influențat considerabil comerțul internațional cu grâu și porumb al Moldovei pe fondul unei infrastructuri precare și a costurilor adăugate celor de producție¹⁷.

Tehnica rudimentară folosită de țărani pentru a lucra pământul fertil și dezinteresul clasei conducătoare, care, de multe ori, era și cea care deținea marile suprafețe pe care se realiza agricultura, au fost cauzele principale ale producției scăzute din Principatele Danubiene. Instrumentarul agricol a rămas „sărac și rudimentar”, accentul fiind pus pe plug, sapă, lopată și furcă. Grebla era „cel mai des înlocuită de o tufă enormă de mărăcini. Bătătorul pentru treieratul grânelor este necunoscut: picioarele cailor îi țin locul”¹⁸. Pe marile moșii, numărul de pluguri era încă redus, iar în cazul producției realizate de țărani pe terenul acestora, principala forță de tracțiune o constituia chiar omul. Plugul se construia din lemn cu un cuțit subțire din fier, iar în alte cazuri era înlocuit tot cu o componentă ascuțită din lemn. Pentru a putea să-și lucreze pământul, mai mulți țărani se asociau și fiecare contribuia cu vite, cu plugul sau cu munca manuală. În consecință, arăturile epocii rămâneau rudimentare și secau de putere vitele, folosite în număr mare la deal și munte, dar și solul cultivat. De foarte multe ori, suprafețele erau lucrate alternativ și lăsate pentru pășunat; în unele cazuri, acestea își refăceau proprietățile în timp îndelungat, chiar și în cinci ani, sau se alternau culturile de cereale cu fasolea, varza etc.

¹⁵ Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1969, p. 61; vezi și Nicolae Iorga, *Genealogia Catacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino*, București, s.e., 1902, p. 469.

¹⁶ I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 60–65.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 63–66; vezi și C. Ardeleanu, *International Trade and Diplomacy...*, pp. 95–98.

¹⁸ Jean Henry Abdolomyne Ubcini, *Provinces d'origine Roumaines. Valachie, Moldavie, Bukovina, Transylvanie, Bassarabie*, Paris, s.e., 1856, p. 205 (în limba română, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Seria Nouă, vol. V, 1847–1851, coord. Daniela Bușă, trad. de Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 277).

Asolamentul natural, prin care pământul era lăsat necultivat după ce era folosit timp de câțiva ani, a continuat să fie utilizat pe scară largă, atât în zonele de deal și de munte, cât, de neînțeles pentru acea epocă, și la câmpie. În zona de șes s-a practicat și asolamentul bienal, prin care țărâni alternau cultivarea terenului într-un an cu porumb, iar în anul celălalt cu grâu sau alte păioase¹⁹. Tehnica utilizării îngrășămintelor era complet ignorată de către localnici, pe motiv că folosirea bălegarului „prejudiciază recoltei dacă acesta ar fi aplicat pe pământ și acest fapt poate fi adevărat când se ară la o așa adâncime [mică], pentru că umezeala poate ieși mai ușor [din pământ] la începutul verii”²⁰. Treieratul și vânturatul cerealelor stagnau la parametrii agriculturii arhaice, iar separarea boabelor se realiza prin așezarea acestora într-o mică îngrăditură circulară, unde se zdrobeau cu ajutorul cailor, „până ce totul este redus la o grămadă de paie tocate, amestecate cu grâu”²¹.

Cu toate stăruințele domniei anterioare anului 1829, agricultura românească nu a putut impune un ritm al producției pe scară largă în care semănăturile de toamnă și cele de primăvară să ofere o producție de cereale necesară asigurării consumului intern și unui export însemnat. Tot în această epocă trebuie luat în calcul și aspectul tranzitării dese a Principatelor de către armatele otomane, ruse și austriece, cărora le era asigurată hrana din producția internă²². Între Tratatul de la Adrianopol (1829) și declanșarea Războiului Crimeii (1853) au existat două perioade în care Principatele Danubiene s-au aflat sub ocupație străină, între 1828–1834 și 1848–1851. Aceste intervale au frânat dezvoltarea resurselor economiei românești și aplicarea în totalitate a reformelor pe care le stipulau Regulamentele Organice²³. Comerțul cu cereale a devenit liber după 1829 și a stimulat creșterea exportului, oferind perspectiva depășirii negoțului cu vite. Sub mirajul oferit de lumea occidentală a secolului al XIX-lea, o parte dintre boierii români au plecat în străinătate, iar sub influența curentelor revoluționare europene au început să îmbrățișeze o carieră politică. Mulți s-au mutat în capitalele Principatelor, și-au arendat moșiile și, de multe ori, s-au văzut ruinați din cauza nesăbuiței lor²⁴.

Pentru a stimula creșterea producției, a fost utilizată pe scară largă arendașia. Principala preocupare a arendașilor a fost maximizarea profitului obținut pe domeniile administrate, cu toate neajunsurile închirierii pe intervale scurte de timp, care s-a dovedit păguboasă și care împiedica efectuarea unor investiții costisitoare și

¹⁹ I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 66–68.

²⁰ *Commerce of the Danube*, în „*Hunt's Merchants' Magazine and Commercial Review*”, New York, tomul XXVII, nr. 3, septembrie 1852, p. 291.

²¹ James Henry Skene, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk, Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube in 1850 and 1851*, Londra, s.e., 1853, p. 418 (în limba română, în *Călători străini*, vol. V, 1847–1851, trad. de Adrian-Silvan Ionescu, p. 629).

²² *Ibidem*.

²³ C. Ardeleanu, *Gurile Dunării – o problemă...*, p. 47; vezi și M. Mureșan, *Istoria economiei...*, pp. 67–71; C. Ardeleanu, *International Trade and Diplomacy...*, pp. 95–98.

²⁴ Ion Veverca, *Tratatul de la Adrianopol și interesele economice ale Angliei și Franței în Principate*, în *Enciclopedia României*, vol. III, *Economia națională cadre și producție*, București, Imprimeriile statului, 1938, p. 244.

durabile²⁵. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Țările Române pe marile proprietăți se folosea forța de muncă a robilor, pe care sursele de epocă o descriu astfel: „O altă problemă a fost legată de sistemul de robie din principate, care nu-i îndemna pe țărani să lucreze serios pe moșiile boierilor, unde obiceiul de a arenda pământul doar pentru scurte perioade de timp (trei ani) îi oprește pe fermieri să investească în atât de necesarele îmbunătățiri”²⁶. Boierii români au căutat și în prima parte a secolului al XIX-lea să-și cumpere titluri nobiliare și, pe alocuri, să ignore importanța domeniilor latifundiare, deși se dovedeau o investiție profitabilă. Cauza trebuie identificată în mutațiile produse în structura societății românești în epoca regulamentară. Pentru prima dată în spațiul românesc prima respectarea legilor în defavoarea rangului²⁷.

Satul românesc cunoaște profunde schimbări pe fondul dependenței țaranului român de pământul boierului. Anterior anului 1829, o treime din suprafața de pământ aflată pe domeniul senioral era considerată ca aparținând propriu-zis boierului. După introducerea Regulamentelor Organice, întreaga posesiune se considera la discreția boierului român. În consecință, în acea perioadă 75% din țărani din Valahia și 70% din cei din Moldova se aflau în strânsă dependență de boierul pe al cărui domeniu își ducea traiul cotidian. În prima jumătate a secolului, se constată o creștere a numărului boierilor, de la câteva sute, în fiecare dintre cele două state extracarpătice, la câteva mii. Una dintre cauze a reprezentat-o creșterea numărului de boieri mici. Impulsionată de ideile revoluționare occidentale, cu precădere franceze, și de capitalul introdus în principate de către negustorii străini, boierimea mică a militat pentru dezvoltarea comerțului, îmbunătățirea și mecanizarea agriculturii românești, în parametrii tehnici ai epocii motoarelor cu aburi. Moldova anului 1828 număra 902 boieri, iar în anul 1853 se ajunge la cifra de 3 325. În Valahia, în anul 1834 s-a constituit o societate agricolă cu scopul introducerii în principate a celei mai noi tehnici agricole existente în Occident²⁸.

Regulamentele Organice prevedeau un număr fix de zile de clacă pe an, obligatorii de efectuat de către țărani pe terenurile moșierilor. Aceștia din urmă considerau că țărani nu își realizau serios îndatoririle legale și măreau după bunul lor plac numărul de zile de clacă, iar uneori recurgeau și la aplicarea unor pedepse corporale. Prin articolul 141 al Regulamentului Organic din Țara Românească, numărul de zile de clacă a fost fixat la 12, iar situația era similară și în Moldova. Zilele se efectuau astfel: 4 zile primăvara, 4 zile vara și 4 zile toamna²⁹. Cu toate

²⁵ Johan Daniel Ferdinand Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854, p. 21 (în limba română, traducere de Șerban Rădulescu-Zoner, în *Călători străini*, vol. IV, 1841–1848, coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 255).

²⁶ *Commerce of the Danube*, p. 21.

²⁷ Cătălin Turliuc, *Emancipare, occidentalizare și transfer normativ la mijlocul secolului al XIX-lea în societatea românească*, în Venera Achim, Viorel Achim (coord.), *Modernizare socială și instituțională în Principatele Române, 1831–1859*, București, Editura Academiei Române, 2016, pp. 23–31.

²⁸ Vezi pe larg la K. Hitchins, *op. cit.*, pp. 216–222.

²⁹ Constantin Corbu, *Țărănimea din România în perioada 1848–1864*, București, Editura Științifică, 1973, pp. 45–70; I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 77–79.

stăruințele autorităților ruse de ocupație, pentru ca prevederile legate de agricultură din Regulamente să fie tipărite și citite țăranilor în fiecare sat, negocierile privind numărul de zile de clacă, modul și locul în care se efectuau au rămas la dispoziția boierului și a trupelor trimise de autorități pentru a stopa orice revoltă³⁰. În această perioadă, în Țările Române 80% din totalul suprafeței arabile era deținut de către 5 900 de familii boierești (2 800 în Moldova și 3 100 în Valahia), iar restul de aproximativ 120 000 de familii de țărani, împărțiți pe diverse categorii în funcție de numărul de vite și unelte agricole de care dispuneau³¹. Acest cumul de factori potriviți a continuat până la reforma agrară din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1864), dezamorsând pentru moment cea mai importantă „chestiune” din epocă, care pentru simplii țărani surclasa problema națională.

Creșterea animalelor a jucat un rol important în economia Principatelor Române în Evul Mediu și a continuat să se dezvolte până în secolul al XIX-lea. Exportul de cai și boi oferea clasei privilegiate din Moldova și Valahia o anumită prosperitate, în condițiile cultivării unor suprafețe restrânse cu cereale și a existenței unor întinse pășuni folosite pentru creșterea animalelor. Evenimentele din 1829 aveau să schimbe optica marilor proprietari asupra agriculturii. Dacă anterior tratatului ruso-otoman, creșterea animalelor reprezenta principala preocupare a agriculturii moldo-valahe, în perioada regulamentară se pun bazele trecerii Moldovei și Țării Românești la o economie dedicată culturii cerealelor. Suprafața totală a terenurilor arabile din Principate era, în anul 1837, de 1 048 000 ha și s-a extins la aproximativ 6 000 000 ha, în 1916. Acest fenomen de transformare s-a realizat treptat, lent la început, și s-a accelerat începând cu domnia lui Al. I. Cuza și reformele sale privitoare la terenurile deținute de bisericile din cele două state extracarpătice. În anul 1862, terenul supus arăturilor a atins 2 197 000 ha, adică dublu față de anul 1837, în 1875 a depășit 3 000 000 ha, iar în anul 1900 s-a înregistrat un total de cinci ori mai mare decât cel din 1837³².

Creșterea vitelor constituia o componentă economică vitală pentru țăranul din Moldova și Țara Românească. Pentru români, vitele au fost indispensabile în diversele lor activități cotidiene, utilizate pentru transport și agricultură, dar și pentru efectuarea obligațiilor de muncă, pentru hrana proprie și pentru îmbrăcăminte. Aceste animale reprezentau principala posibilitate de obținere a banilor peșin necesari achitării taxelor impuse de stat. În epocă, pentru că era cam singura avuție a țăranimii, numărul de vite deținute constituia criteriul de calculare a taxelor pe gospodărie, pentru distribuirea loturilor de teren arabil și de pășune. De ele depindea și clasificarea populației rurale pe categorii socio-fiscale. Numărul mediu de cornute mari pe familia țărănească era superior celui din Europa și transforma piața locală într-una

³⁰ Vezi analize pe larg în C. Corbu, *op. cit.*, pp. 70 și urm.; I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 80–107.

³¹ I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 193–195; C. Ardeleanu, *International Trade and Diplomacy...*, pp. 96–97.

³² G. K. Constantinescu, *Creșterea animalelor în România*, în *Enciclopedia României*, vol. III, 1938, pp. 473–475.

profitabilă³³. Conform francezului Jean Alexandre Vaillant, în anii '40, în Țara Românească existau peste 630 000 de bovine și 200 000 de cabaline, la o populație de 2 324 000 locuitori. În Moldova, la o populație de aproximativ 1 254 000 de locuitori existau peste 550 000 de bovine mari și 250 000 cabaline³⁴. Astfel, în Valahia exista o medie de circa 0,3 vite pe cap de locuitor, iar în Moldova de 0,5 vite. La aceste animale se adăugau cele peste 5 milioane de ovine și păsările pe care autohtonii le creșteau pentru comercializarea cărnii și a blănurilor, respectiv pentru consumul intern al gospodăriei³⁵. Necesarul zilnic al țăranelui, pe de o parte, cât și menținerea rangului și creșterea averii seniorale, cu ajutorul unei forțe de muncă ieftine și dotate cu propriul inventar agricol rudimentar, au împins boierimea și țărănimia la un compromis viabil pentru ele și pentru solicitările tot mai mari de cereale din partea negustorilor occidentali³⁶.

Principalul obiectiv al politicii agrare prevăzut în Regulamentele Organice a fost promovarea agriculturii, creșterea producției și dezvoltarea comerțului cu cereale al celor două Principate Danubiene. Administrația rusă de ocupație a întreprins măsuri pentru a populariza și încuraja țărani și moșierii să practice pe scară largă o agricultură bazată pe producția grânelor de calitate destinate consumului intern, dar și pentru un export consistent. La sfârșitul anilor 1830, se constata de către contemporani o creștere a suprafețelor lucrate, o ameliorare a tehnicii agricole, utilizarea semințelor de bună calitate și folosirea pe scară redusă a unor mașini moderne³⁷.

Grâul și porumbul dominau sectorul cultivării plantelor din două motive pe care marii proprietari și țărani le considerau esențiale. Grâul a fost solicitat pentru piețele externe și boierii și-au îndreptat din ce în ce mai mult atenția spre acesta pentru a crește suprafața și producția. Datorită fertilității solului, cu investiții reduse și puțină muncă, se obținea la un preț scăzut, lucru ce-l făcea interesant pentru negustorii străini.

De cealaltă parte, țărani preferau cultivarea porumbului, datorită productivității sale de aproximativ 50 de ori cantitatea însămânțată, și o perioadă scurtă de

³³ Vezi analize pe larg în: I. Corfus, *Agricultura în Țările Române 1848–1864: istorie agrară comparată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, pp. 331–336.

³⁴ Jean Alexandre Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orthographe, Statistique des peuples de la langues d'ore, ardaliens, vallaques et moldaves, résumé sous le nom de Romains*, vol. III, Paris, Arthus Bertrand, p. 28 (în limba română, traducere de Raluca Tomi, în *Călători străini*, vol. IV, p. 375).

³⁵ Adrien Louis Cochelet, *Itinéraire des Principautés de Valachie et Moldavie. Extraits d'un journal de voyage fait en 1834 et 1835 par M. Cochelet, ancien agent et consul général de France, en Valachie et en Moldavie, pour servir à l'itinéraire de ces deux principautés*, în „Bulletin de la Societe de Geographie”, Paris, tomul XIX (1843), p. 260 (în limba română, traducere de Raluca Tomi, după o altă ediție, în *Călători străini*, vol. III, p. 233).

³⁶ K. Hitchins, *Români 1774–1866*, pp. 222–224.

³⁷ *The Countries of Moldavia and Wallachia*, partea a III-a, în „The Penny Magazine of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge”, Londra, nr. 544, septembrie 1840, p. 374; *apud* C. Ardeleanu, *Gurile Dunării – o problemă...* p. 47; vezi și I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 192–195; M. Mureșan, *Istoria economiei...*, pp. 67–71; Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010, pp. 114–115.

vegetație. Porumbul era ușor de preparat și devenise alimentul de bază al țaranului român, al animalelor domestice, astfel încât întreaga plantă a fost utilizată în gospodărie³⁸. Mămăliga din porumb o înlocuise, în secolul al XVIII-lea, pe cea de mei. Călătorii străini care au străbătut Țările Române în prima jumătate a veacului al XIX-lea descriau că „porumbul se cultivă mult pentru calitățile sale nutritive și producția sa îmbelșugată. El cere și mai puțină muncă, și fiind semănat primăvara, e mai puțin expus la accidente și mai puțin susceptibil să înșele speranțele gospodarului”³⁹. Doar din Țara Românească se exportau cantități semnificative de orz, deși agricultorii din ambele state extracarpatiche îl cultivau pe suprafețe notabile⁴⁰.

O altă cauză a precarității dezvoltării economice a Principatelor Danubiene era starea deplorabilă a infrastructurii rutiere. Drumurile din Moldova și Valahia se înfățișau celor care le-au străbătut, chiar în anii '50 ai secolului al XIX-lea, drept „niște poteci bătătorite, nedelimitate, după bunul plac al vizitiilor”⁴¹. În primă fază, cei care se ocupau și de transportul produselor către porturile dunărene au fost producătorii. Ulterior, după ce a crescut producția și interesul pe piețele străine, această activitate a fost preluată de cărăuși, care s-au asociat și au format caravane. De cele mai multe ori, după ce ploua, drumurile către porturi deveneau impracticabile, iar cerealele se deteriorau din cauza umezelii. Transportul se realiza în căruțe trase de boi sau bivoli⁴².

Depozitarea cerealelor a constituit un alt element definitoriu al grânelor românești din veacul al XIX-lea, în principal din prima sa jumătate. Obiceiul păstrării cerealelor în gropi a supus grânele umezelii și impregnării unui puternic miros de pământ⁴³, iar cei care au văzut astfel de depozite au descris procedura în următorul mod: „Într-un astfel de depozit, cerealele sunt supuse umezelii, se conservă prost și cer menținerea unei mâini de lucru numeroasă și costisitoare”⁴⁴. Lipsa hambarelor făcea ca paie să fie „îngrămădite în stoguri; grâul, porumbul și celelalte cereale sunt păstrate când în gropi săpate în pământ, când în coșuri mari sau, mai bine, în cuști de alun, acoperite cu paie, construite la câțiva pași pe un mare țaruș înfipt în pământ”⁴⁵.

În zece ani de la aplicarea Regulamentelor Organice și după eliminarea relativului monopol otoman asupra exportului cerealelor românești s-a ajuns la o

³⁸ C. Ardeleanu, *Gurile Dunării – o problemă...*, p. 48.

³⁹ Thomas Thornton, *The Present State of Turkey... Together with the Geographical, Political and Civil State of the Principalities Moldavia and Wallachia*, Londra, s.e., 1807, p. 398 (în limba română, traducere de Paul Cernovodeanu, în *Călători străini*, vol. I, 1801–1821, București, Editura Academiei Române, 2004, p. 373).

⁴⁰ *Commercial Resources of Wallachia and Moldavia*, în „Portfolio”, tomul 5, 1837, p. 302.

⁴¹ Thibault Lefebvre, *Études diplomatique et économiques sur la Valachie*, Paris, 1858, p. 323 (în limba română, trad. de Raluca Tomi, în *Călători străini*, vol. VI, 1852–1856, coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 287).

⁴² *Ibidem*; vezi și I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 195–251.

⁴³ C. Ardeleanu, *Gurile Dunării – o problemă...*, pp. 47, 55.

⁴⁴ T. Lefebvre, *op. cit.*, p. 256 (*Călători străini*, vol. VI, p. 269).

⁴⁵ J. H. A. Ubicini, *op. cit.*, p. 206 (*Călători străini*, vol. V, p. 277).

agricultură extensivă. Porumbul reprezenta planta care a ocupat, ca întindere și producție, primul loc în cultura cerealelor în toate zonele de relief. Din cauza condițiilor climaterice defavorabile, porumbul nu a putut acoperi în toți anii necesarul consumului intern și de aceea ponderea cea mai mare în exportul românesc de cereale au avut-o grâul și orzul⁴⁶.

Între semnarea Tratatului de la Adrianopol și izbucnirea Războiului Crimeii, producția a fost supusă intemperiiilor vremii. Conform lui Ilie Corfus, pentru Țara Românească a existat o singură recoltă maximă (în anul 1842), șase recolte bune (1831, 1835, 1843, 1844, 1846 și 1847), două recolte mediocre (1848 și 1850), șapte recolte slabe (1832, 1833, 1836, 1837, 1838, 1839 și 1851), două recolte rele (1830 și 1840) și patru recolte dezastruoase (1834, 1841, 1845 și 1849). După ce primul deceniu a fost considerat unul deficitar și de adaptare la noile realități economice ale vremii, cel de al doilea a fost unul al excedentului, aspect care a condus și la stimularea extinderii suprafețelor cultivate și a măririi volumului de grâne destinat exportului⁴⁷.

Producția medie a Țării Românești în 1831–1835 s-a ridicat la aproximativ 5 000 000 q și a crescut la 8 000 000 q în anul 1850⁴⁸. Producția pe cap de locuitor a Țării Românești, în prima parte a anilor 1830, indică valori de 2,5 q/locuitor, ajunge la 3 q la sfârșitul anilor 1840 și la 4 q în timpul domniei lui Al. I. Cuza⁴⁹. Conform lui Bois-le-Comte, în anul 1831 producția totală de cereale a Moldovei a fost de aproximativ 1 900 000 q. În anul următor a scăzut sub 900 000 q, în 1833 a depășit 1 640 000 q și a ajuns la o cifră de 3 000 000 q în preajma Războiului Crimeii (1850)⁵⁰. Datele privind producția pe cap de locuitor din Moldova prezintă carențe de la o sursă la alta și trebuie privite cu circumspecție.

Sporirea cererii de cereale în antrepozitele europene nu a determinat doar creșterea cantităților exportate, ci a vizat (în principal) și structurile productive din cele două provincii extracarpatice. Deficitul de grâne din Europa industrială a fost acoperit prin creșterea suprafețelor de cereale cultivate la nivel mondial, în dauna creșterii animalelor.

Integrarea spațiului românesc pe cea mai mare piață comercială a vremii, comerțul cu cereale, a permis agricultorilor autohtoni acumularea și rularea unui capital însemnat și a demarat un amplu proces de „cerealizare” a întregului stat român. Economia românească a devenit tributară intemperiiilor, recoltelor de cereale și a

⁴⁶ I. Corfus, *Agricultura Țării Românești...*, pp. 252–253.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 153–154.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 338–379; idem, *Agricultura în Țările Române 1848–1864...*, pp. 338–360.

⁴⁹ Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 1997, p. 109.

⁵⁰ V. Popovici (coord.), *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864. Contribuții*, București, Editura Academiei RSR, 1963, p. 106 (capitol de Ecaterina Negruți); Bogdan Murgescu, *Tratatul de la Adrianopol (1829) și limitele impactului său asupra exporturilor românești de cereale*, în Maria Mureșan (coord.), *Economie, instituții și integrare europeană*, București, Editura ASE, 2007, p. 67.

jocurilor comerciale din jurul acestor. De la 1829 și până la prima conflagrație mondială s-a observat o sporire de patru ori a suprafețelor cultivate cu grâne și de peste 2,5 ori a populației din România (Moldova și Țara Românească)⁵¹.

Tabel 1

Tipuri de recoltă la cereale în Țara Românească (1830–1851)
După ierarhizarea lui Ilie Corfus

Tip recoltă	Număr de ani	Anii înregistrați
Maximă	1	1842
Bună	6	1831, 1835, 1843, 1844, 1846 și 1847
Mediocră	2	1848 și 1850
Slabă	7	1832, 1833, 1836, 1837, 1838, 1839 și 1851
Rea	2	1830 și 1840
Dezastruoasă	4	1834, 1841, 1845 și 1849

Sursa: Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1969, pp. 252–253.

THE EVOLUTION OF GRAIN HARVESTS FROM THE ROMANIAN TERRITORY (1829–1853)

(Abstract)

Over time, the Romanian principalities represented a proper territory for the cultivation of grain, a vital element for the feeding of humans and animals. The fact that Romania was the granary of Europe after 1829 is an axiom well-rooted in the Romanian collective mentality of the last century. The present paper aims at deciphering the causes of a particularly interesting phenomenon for the economic life of Romanian peasantry. Starting with the latter half of the nineteenth century, up to the First World War, the areas cultivated with grain exponentially increased, and Romania turned into one of the greatest European grain exporters, which provides the background for the subsequent theories of the country as the granary of Europe. This study statistically presents the development of grain harvests, with reference to: cultivated areas, total harvests and productivity. By assessing these factors, one can identify the causal relation between the production and the export of Romanian grain, compared to the production and export of other countries in order to further acquire an image of Romania's potential to feed the entire Europe.

Keywords: Wallachia, Moldavia, agriculture, peasantry, cereals, trade.

⁵¹ A se vedea interpretări pe larg la V. Axenciuc, *op. cit., passim* și B. Murgescu, *România și Europa...*, pp. 194–203.